

Лукьянова Л. Б.

м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНІХ МОДЕЛЕЙ НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ

У статті розкрито роль освіти дорослих як провідну умову розвитку сучасної особистості й розглянуто її загально визнану доцільність через необхідність навчання протягом життя; висвітлено особливості освітніх моделей - педагогічної й андрагогічної; окреслено роль суб'єктів навчання у кожній моделі та схарактеризовано найбільш вагомі відмінності моделей за дванадцятьма позиціями (роль життєвого досвіду, готовність до навчання, самоусвідомлення, застосування набутих знань; орієнтація у навчанні; психологічний клімат; планування; визначення потреб навчання; формулювання цілей; проектування навчального процесу; навчальна діяльність; оцінювання результатів навчання).

В статье автор раскрывает роль образования взрослых как ведущее условие развития современной личности и рассматривает ее как общепризнанную целесообразность через необходимость обучаться на протяжении всей жизни; освещает особенности образовательных моделей - педагогической и андрагогической; определяет роль субъектов обучения в каждой модели и характеризует наиболее значимые отличия моделей по двенадцати позициям (роль жизненного опыта, готовность к обучению, самосознание, использование знаний, полученных ранее, ориентация в образовании, психологический климат, планирование, определение образовательных потребностей, формулирование целей, проектирование образовательного процесса, оценивание результатов обучения).

Природно, що проблема освіти дорослих існувала завжди, оскільки люди, протягом життя за різних умов засвоювали й використовували досвід своїх пращурів. Результати досліджень з психології дорослих показують, що людина в усі періоди життя здатна засвоювати нові знання,

розширювати світогляд, а під час професійної діяльності поглиблювати досвід, а за потреби здобувати нові й суміжні професії.

Наразі прийнято вважати, що доцільність освіти дорослих є загально визнаним фактом, адже переважна більшість країн у тому чи іншому сенсі своїм технологічним, соціокультурним і економічним прогресом зобов'язані саме цьому освітньому напрямку. Так само як і вектор свого подальшого соціально-економічного зростання вони репрезентують через її розвиток.

Розвиток андрагогіки відбувався завдяки науково-технічним перетворенням, новим вимогами до кваліфікаційного рівня фахівців, швидкому застаріванню знань і накопиченню нових, удосконаленню технологій та осучасненню організації виробництва. Розвиток цієї освітньої галузі передусім пов'язаний з іменами Ф.Пьоггелера (Німеччина), М.Ноулза та Р.Сміта (США), П.Джарвіса (Англія), Л.Тураса (Польща). Психолого-педагогічні дослідження дорослих здійснювалися К.Ушинським, у витоків теорії загальної освіти дорослих стояли М.Пірогов і В.Водовозов. Пізніше проблеми педагогіки дорослих та її місце в системі наук спробував розв'язувати Є.Мединський, який вперше виділив науку про виховання людини від народження через усе життя й назвав її антропологією. Наразі цією проблемою в Росії активно займаються С.Змейов, С.Вершловський, С.Архіпова та інші. Серед українських дослідників, які вивчали різні аспекти освіти дорослих, слід назвати С.Болтівця, Л.Даниленко, Б.Матвієнко, В.Олійника, Т.Протасову, С.Саган, Л.Сігаєву.

Водночас, необхідно наголосити, що дефініція «дорослий» (учень) ще не склалася. У документах з освіти дорослих можна знайти такі визначення «дорослий учень» - особа дїездатного віку, яка у різний спосіб суміщає навчальну діяльність із занятістю у сфері оплачуваної праці (Проект Концепції розвитку освіти дорослих в державах-учасницях

Співдружності Незалежних Держав); це соціально зрілий, у цілому сформований індивід, який уже має статус оплачуваного робітника і повноправного громадянина, діяльного члена різномірних соціальних обов'язків [6]. Дорослими учнями є: учні вечірньої заочної, загальноосвітньої школи, які працюють; студенти вечірнього і заочного відділення у закладах середньої і вищої професійної освіти; аспіранти заочники; особи, які проходять той або інший курс за дистанційною формою навчання; ті, хто здобуває професію на робочому місці; слухачі курсів та інститутів підвищення кваліфікації; особи, які проходять підготовку або перепідготовку у зв'язку із змінами у змісті їх трудових функцій; особи, які опановують нову професію в курсовій або іншій формі; учасники програм рольової освіти; учасники програм неформальної освіти, що має аматорське спрямування; особи, які займаються керованою самоосвітою [5].

Наголосимо, зазвичай дорослість пов'язують не стільки з віком людини, скільки з соціально-психологічними факторами, які усвідомлюються самою людиною й визнаються суспільством.

На думку М.Громкової така невизначеність вимагає подальшого аналізу і осмислення. Вчена пропонує за основу аналізу взяти очевидну тезу про те, що дорослий є суб'єктом взаємодії з навколишнім світом, як природа («біо»), суспільство («соціо») і духовний простір («дух») [2, с.46]. Тоді, визначаючи місце андрагогіки у системі наук на підставі структури суб'єкту освіти („біо" - „соціо" - „дух") можна представити таким чином (Табл. 1).

Табл.1. Систематизація наук про освіту за структурою суб'єкту

Простір	Суб'єкт	Науки про освіту	Закони
„біо"	Індивід	Психологія	Психологічних наук
„соціо"	Особистість	Соціологія	Соціологічних наук

„Дух"	Людина	Антропологія, дидактика, філософія тощо	Мислення
Освітній	Доросла людина	андрагогіка, акмеологія	Інтегрування вищеназваних

Швидкоплинність змін сучасного суспільства об'єктивно зумовлюють необхідність формувати особистість, здатну до сприйняття і творення змін, налаштовану на сприйняття цих змін як природної норми. Водночас, сприйняття сукупності змін неможливе без задоволення освітніх потреб людини впродовж її життя. Отже, сучасна освіта повинна набути інноваційного змісту для змінюваних освітніх потреб, а суб'єкти освітнього процесу - здатності інноваційного способу життя і навчання. Відтак постає практичне завдання - створити ефективну систему неперервної освіти продовж життя.

Освіта перестає виконувати лише традиційну функцію підготовки фахівців, вона стає етапом розвитку особистості. Держава проводить таку політику, яка створює необхідні передумови для застосування новітніх науково-інформаційних технологій, ефективність використання яких залежить від рівня розвитку та освіченості людини [4].

Отже, освіту дорослих доцільно брати до уваги як пролонгований процес розвитку людини (особистості, громадянина, індивідуальності, фахівця), що відбувається протягом усього життя. Філософія освіти обґрунтовує специфіку використання системно-структурного підходу системи неперервної освіти в цілому та її окремих компонентів й визначає пошук варіативних підходів до відбору змісту навчання. Філософсько-педагогічна ідея неперервної освіти уособлює поєднання декількох змістових цілеспрямвань. По-перше, це пролонговане цілеспрямоване засвоєння особистістю соціокультурного досвіду з використанням усіх ланок освітньої системи; по-друге, це дотримання принципів організації чинної системи освіти, освітньої політики, спрямованої на створення

умов для навчання людини впродовж усього її життя; по-третє, забезпечення логічного взаємозв'язку і наступності різних ланок освіти. Особливий акцент в освіті дорослих зроблено на підвищенні кваліфікації, перепідготовці у процесі зміни професії, освіті у процесі адаптації до зміни соціальних умов, тобто процесах, які відбуваються за межами базової освіти, що також стосується екологічної освіти.

За даними американських економістів, рівень професійних знань, що мають набути сучасні спеціалісти щорічно поновлюється на 20%. У США навіть запровадили термін «напіврозпад компетентності» - період, коли від моменту закінчення вузу у результаті надходження нової наукової та технічної інформації компетентність спеціалістів знижується на 50%. Останніми роками цей період має тенденцію до значного скорочення. Так, 50-відсоткове «застарівання» знань інженерів, які закінчили вищий навчальний заклад у 1940 році, відбувалося через 12 років, для випускників 60-х років минулого століття - вже через 8 років, тоді як для сучасних випускників цей термін скоротився до 5 років. Усього за 4 роки відбувається «напіврозпад компетентності» сучасних медичних працівників, вчителів, менеджерів. Як наслідок, навіть випускники вищих навчальних закладів, якщо не продовжують постійно навчатися, дуже швидко стають носіями застарілих знань. Таким чином, постійне оволодіння новими знаннями, методиками і технологіями є безумовним чинником підтримки відповідної кваліфікації спеціалістів, що й обґрунтовує провідний принцип сучасної освіти - її неперервність, який визначає стратегічний орієнтир суспільного прогресу.

Основні положення теорії навчання дорослих найбільш доцільно проаналізувати порівнюючи педагогічну й андрагогічну моделі навчання.

У процесі аналізу ми використовуємо термін «моделі навчання», вкладаючи у зміст поняття комплекс

систематизованих чинників діяльності того, хто навчається й того, хто навчає. Водночас урахуємо й інші компоненти навчального процесу, зокрема: зміст навчання, засоби, форми, методи, технології тощо. Проте провідними ознаками у моделі є діяльність суб'єктів навчального процесу.

У педагогічній моделі навчання домінуюче положення посідає той, хто навчає. Саме він визначає практично усі параметри процесу навчання: цілі, зміст, форми, засоби й джерела інформації. Той, хто навчається посідає підлеглу, залежну позицію й водночас не має можливості суттєво впливати на планування й оцінювання процесу навчання. Його участь в реалізації навчання є також достатньо пасивною, оскільки переважає сприйняття й відтворення соціального досвіду. Тоді як в андрагогічній моделі провідна роль належить особі, яка навчається й у навчальному процесі є рівноправним суб'єктом (Табл. 1).

Скориставшись загальними підходами М. Ноулза [7] представимо коректність використання педагогічної й андрагогічної моделей в залежності від вікових категорій можна представити таким чином (Рис. 1).

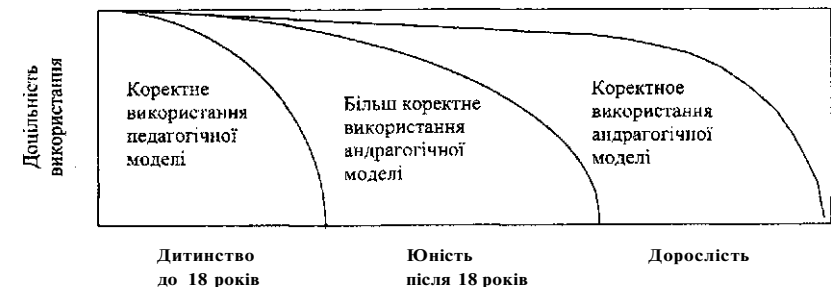

Рис. 1. Вікові критерії використання моделей навчання

Як можна пояснити наявність таких розбіжностей?

По-перше, сам розвиток процесу освіти спрямовував

піднесення ролі, того хто навчається. Педагогіка, як відомо, виходить із принципової позиції, що учень у виборі змісту освіти займає пасивну роль, виключенням можуть бути профільні школи, тоді як дорослий учень свідомо обирає не тільки зміст освіти, але й форми, термін і рівень навчання. По-друге, здобутки інформаційних технологій дозволили по-новому організувати навчальний процес, що суттєво змінило ролі суб'єктів навчального процесу. По-третє, осучаснення педагогічних концепцій також поступово призводить до усвідомлення необхідності надання учням більшої свободи у процесі навчання.

Таблиця 1. Порівняння андрагогічної і педагогічної моделей навчання

Основні положення теорії навчання	Педагогічна модель	Андрагогічна модель
Роль учня	Підлегла, залежна, несамостійна	Рівноправна, провідна.
Роль викладача	Передає якомога більше інформації, що не має безпосереднього зв'язку з практикою, контролює, оцінює.	Заохочує, підтримує розвиток від повної залежності до самокерування; допомагає у визначенні параметрів навчання, пошуків інформації; створює сприятливі умови для навчання, допомагає виявляти і використовувати життєвий досвід
Діяльність того, хто навчається	Пасивна - сприймає соціальний досвід, який передається тим, хто навчає. Не має можливості серйозно впливати на планування і оцінювання процесу навчання (рецептивна діяльність); діяльність за зразками.	Активна - рівноправний суб'єкт процесу навчання; бере активну участь в організації спільної діяльності суб'єктів навчання. Самостійно визначає параметри навчання, пошук знань, умінь і навичок

Організація процесу навчання	Спільна діяльність суб'єктів навчання практично не відбувається; принципово не може здійснюватися на етапах планування, оцінювання, корекції. Частково реалізується як пасивна участь учня на окремих етапах.	Процес навчання побудований на засадах спільної діяльності суб'єктів навчання. Індивідуалізація навчання, на засадах індивідуальної програми навчання, яка спрямована на конкретні цілі навчання кожного, хто навчається
Методи навчання	Передавальні, трансляційні (лекції, подання готового навчального матеріалу, заучування навчальної інформації, використання рекомендованих джерел інформації)	Експозиційні (зміст навчання експонується на лабораторних експериментах, у рішеннях конкретних задач, різних видах ігрової діяльності); управлінські (організація і спрямування навчального процесу на досягнення запланованої мети).
Характеристика процесу навчання	Курс навчання вибудовується по розділах навчальних дисципліни. Навчання структурується за єдиним стандартом, що передбачає одно-манітне поступове вивчення окремих дисциплін, непов'язаних між собою	Навчальні програми побудовані за принципом доцільності; наступність, термін вивчення визначаються готовністю до подальшого навчання. Навчання відбувається на основі міждисциплінарних модулів (блоків)
Готовність до навчання	Визначається переважно зовнішніми причинами: примусом, суспільним тиском	Визначається потребою вивчення того, що є важливим для рішення конкретних життєвих проблем.
Мотивація навчання	Штучна мотивація, яка ґрунтується на визначених цілях, що зацікавлюють тих, хто навчається	Дорослий учень відіграє провідну роль у формуванні мотивації і визначенні цілей навчання.
Використання життєвого досвіду	Доволі незначне, може використовуватися лише як орієнтир для вибору освітніх технологій	Процес навчання ґрунтується на використанні життєвого як освітнього, так і професійного

Самоусвідомлення	Вичугтя іалсапосгі	Усвідомлення поступової самокерованості
Досвід	Низький рівень	Значне джерело досвіду
Готовність до навчання	Віпначагься фііоло- нчим роївні =>ч і соцмлшм примусим	Визначається прагненнями свідомої особистості та її бажанням оволодіти соціальним досвідом
Застосування набутих знань	Виар.\цноващ\ видалене	Безпосередньо
Орієнтація у навчанні	III навчальний ярглмеї	На розв'язання проблем
Психологічний клімат у навчанні	Формальний орк ітговна- виклпача. конкурснй ний	Неформальний, заснований на взаємоповазі і спільній роботі
Планування навчального процесу	Виїсчадїї	Спільно, суб'єктами навчального процесу
Визначення навчальних потреб		Спільно, суб'єктами навчального процесу
Формулювання навчальних цілей	Виїснйач	Спільно, суб'єктами навчального процесу
Проектування навчального процесу	Лопка навчального Процесу. ІМІСГОМ ОЛННШІ	Залежно від рівня готовності до навчання, проблемні одиниці
Навчальні технології	ПерсваА-акпъ ухнолопі пепе.твання *»аиъ	Технологія пошуку нових знань на основі пошуку
Оцінювання результатів навчання	Внюалач	Спільне - від навчальних потреб до оцінювання програм навчання

Рис. 2. Відмінності в освітніх моделях

Найбільш вагомі відмінності у моделях навчання - педагогічній й андрагогічній, М.Ноулзом викладені за дванадцятьма позиціями: самоусвідомлення того, хто навчається; досвід того, хто навчається; готовність до навчання; застосування набутих знань; орієнтація у навчанні; психологічний клімат у навчанні; планування навчального процесу; визначення потреб навчання; формулювання цілей навчання; проектування навчального процесу; навчальна діяльність; оцінювання результатів навчання (Рис.2).

Освіта дорослого населення вимагає чіткого визначення статусу викладача, який здійснює навчально діяльність серед різних категорій дорослого населення, та його професійні обов'язки. У педагогічній моделі головною функцією викладача є функція «джерела знань». У межах андрагогічної парадигми, на думку С. Змейова, викладач є експертом у галузі технології навчання дорослих, організатор спільної діяльності, з тим, хто навчається, консультантом, натхненником, співавтором індивідуальної програми навчання, створювачем комфортних умов процесу навчання, і на останок, джерелом знань, умінь і навичок [3]. Цікавою є позиція російського ученого С.Вершловського, який вважає, що у системі освіти дорослих викладач насамперед є організатором навчання, який поєднує у своїй професійній діяльності й інші функції, виконуючи при цьому три ролі [1, с.33-36]:

- «лікаря-психотерапевта», який надає допомогу у поновленні мотивації до навчальної і професійної діяльності, знижує рівень тривожності суб'єктів навчання;
- «експерта», який володіє змістом як андрагогічної, так і професійної діяльності, тих хто навчається;
- «консультанта», який володіє методологією андрагогічного супровіду процесу самоосвіти дорослих (цільове підвищення кваліфікації, випереджувальне навчання основам науково-дослідницької роботи,

допомога у створенні проектів професійного і особистішого розвитку).

Урахування зазначених положень надасть можливість розбудовувати діяльність щодо навчання дорослих, провідними відмінностями якої є активна роль самого дорослого учня, яка спирається на спільну діяльність (тих хто навчається і тих, хто навчає), за умови створення сприятливої, дружньої, ділової атмосфери.

Цитована література:

1. Вершловский С.Г. От педагогики к андрагогике // Университетский вестник. - СПб., 2002. - Вып.1. - С.33-36.
2. Громкова М.Т. Андрагогика: теория и практика образования взрослых: Учеб. пособие для системы доп. проф. образования / М.Т.Громкова. - М. - ЮНИТИ-ДАНА, 2005. - 495 с
3. Змеев С. Наука XXI века: Андрогикика // Высш. образование в России. - 1998. - № 2. - С. 76-79.
4. Кремень В. Освіта і наука України: шляхи модернізації. Факти, роздуми, перспективи. - К. : "Грамота", 2003. - 214с.
5. Модельный закон "Об образовании взрослых" [Электронный ресурс]. - Режим доступа: 05.11.2007: < <http://www.pravovy.info/megdoc/part3/megd3174.htm> >. - Загол. з екрану. - рос.
6. Онушкин В.Г., Огарев Е.И. Образование взрослых // Энциклопедия профессионального образования: В. 3 т. / Под ред. С.Я. Батышева. - М.:АПОД999. - Т.2. - С. 148-149.
7. Knowles M.S. The Modern Practice of Adult Education. From Pedagogy to Andragogy.- Chicago, 1980.